

BÁLINT ZSOLT

Csontváry az Al-Dunánál

Csontváry a valóság szerelmese volt. Azt festette, amit látott és tapasztalt. Prófétai küldetésében izzott, ennek lázában élt. A „Szerelmesek találkozása” című festménye az egyik legkevésbé érthető képei közé tartozik, mert a néző előtt nehezen tárul fel a festő váteszi üzenete. Ebben a kis esszében kifejték néhány szempontot, és képekkel is ábrázolom, amelyek közelebb vihetnek a kép jobb megértéséhez. A helyszín az Al-Duna, a Kazán-szoros, a ma már víz alatt levő a Széchenyi- emléktábla előtt kanyarodó út, ahol az ismeretlen szerelmespár kézfogós találkozása történik. A háttérben egy titokzatos kerék sziluettje látható, alatta pedig a mellvédre kikapaszkodó esetben fehér puttó. Ez a két motívum adja a kép kulcsát. A kerék selyemgombolyító kerék, a puttó pedig a selyemlepké képbe foglalt allegóriája. Nem véletlenül került hát a kézfogó helyszíne a Széchenyi- emlék elé, ami a millennium lázában égő Magyarország egyik legnagyobb szerűbb tettének állított emléket.

ELŐZMÉNYEK

Csontváry „Randevú” című festményét, aminek csak részletei voltak ismeretesek, hosszú ideig elveszettnek gondolták. Ezért is keltett feltűnést, amikor bejelentették, hogy a mű mindaddig magántulajdonban volt és a tulajdonosok eladásra bocsátják. A festmény hitelességét megerősítették, így aukcióra kerülhetett „Szerelmesek találkozása” címen. Az alkalomra a műről elemző kiadvány készült (Molnos és Kieselbach 2006). Az aukció sikeres volt, a képet akkor rekord magas áron értékesítették. Később a művet az új tulajdonostól ellopták, majd megkerült. Így helyet kaphatott azon a kiállításon is, amit 2015-ben Gulyás Gábor rendezett Csontváry műveiből. A kiállításhoz katalógus is készült (Gulyás 2015). A kiállítást Fodor Zoltán különös kritikával illette (Fodor 2015a).

Még 2007 nyarán Budapesten, a kiskörúti Központi Antikváriumban megvettem a „Randevú” aukciójára készült kiadványt. A katalógusban publikált tanulmányt elolvasva és a képet elemezve megfogalmazódott bennem a megállapítás, hogy a művel kapcsolatos „szerelem” koncepció helytelen, vagy legalábbis marginális. A festményen ábrázolt tájban felismertem a Kazán-szorosot, és a korabeli fényképekről ismert Széchenyi- emléktábla alatt futó mellvédés országutat. Találtam megoldást a furcsa kerék és a mellvédre kimászó esetben puttó alakjának értelmezésére is. Mindezeket egy rövid esszében megfogalmaztam, amit a „A szív” folyóirathoz nyújtottam be, amit le is hoztak (Bálint 2014). Ebben az írásban az előző Csontváry- tanulmányaimhoz hasonlóan (Bálint 2009 és 2011), részletesebben fejtem ki álláspontomat.

MEGLÁTÁSOK

A jezsuita folyóiratban megjelent írásom nem került el Gulyás Gábor figyelmét. Katalógusában a „Szerelmesek találkozása” című kép kapcsán megemlíti hipotézisemet. Magyarázatomnak több elemét is átveszi, néhány pontban pedig igyekszik továbblépni.

Fodor Zoltán, aki hosszúra nyúlt kritikájában Gulyással polemizál, név szerint engem is behoz a képbe: „Azt, hogy a festményen feltűnő táj „az Al-Duna Vaskapuját idézi”, semmi sem támasztja alá. Tudomásom szerint Bálint Zsolt gondolta úgy, hogy a képen jelenített helyszín a Vaskapu. Bálint az általa írt, az interneten is elérhető cikkében megvallja, Csontváry írásában nincs nyoma annak, hogy a művész járt volna ezen a helyen. Lehetőségként felveti, hogy Kosztkta talán az Al-Duna vidékéről készült fényképek alapján dolgozott. Ugyanakkor a festmény egyetlen motívumát sem köti valamely konkrét helyhez vagy ennek fényképéhez. A helyszín meghatározására tett kísérlete ezért ötletnél nem több, és kérdéses, hogy szabad-e a Csontváry-kép értelmezését egy ilyen súlyú feltevésre építeni, és azt állítani, hogy a valójában nem is azonosított táji motívum „erős értelmezési keretet ad a műnek”. Ha Fodor figyelmesen elolvassa az említett esszét, megkapja az okát az általam proponált értelmezésnek is. Ugyanis szó szerint a következőt írtam: „A megoldást a helyszín adja. Az Al-Duna. A Vaskapu. A Kazán-szoros. A Széchenyi út. És ahol a szerelmesek találkozása zajlik, ahol megesis a „randevú”, az Széchenyi emlékhelye. Onnan tekint a festő kelet felé, ahol felkel a nap.” Fodor talán nem is olvasta a tanulmányt, csak Gulyás sorai alapján reflektált.

Meglátásaim az esszé írásakor annyira egyértelműnek tűntek, hogy nem tartottam szükségesnek szavaimat ábraanyaggal alátámasztani. A jezsuita folyóirat „SzínTér” rovata pedig nem tudománytörténeti fejtegetéseknek vagy tanulmányoknak, hanem egy-egy nagyszerű műalkotás személyes megközelítésének ad helyet. Ebbe kiválóan illett a kissé megkurtított és megszerkesztett eredeti randevús kéziratom.

TOVÁBBIK

A Csontváry-év után néhányan megkerestek az ügyben, tulajdonképpen én hogyan is gondolom ezt a Csontváry-féle al-dunai selyemtenyésztést. Tudomásomra jutott az is, hogy Pap Gábor neves tudománytörténész előadásában többször is kitért a képpel kapcsolatos hipotéziseimre, nem a legkedvezőbb fényt vetítve rájuk a közönség előtt.

Mások ugyancsak próbálkoztak a kép értelmezésével, a táj földrajzi meghatározásával. Végvári Zsófia először a fjordok világába, majd ezt követően a svájci Alpokba helyezte a „Szerelmesek találkozását” (Végvári 2015 és 2019). Fodor Zoltán pedig azt sejtette, hogy a boszniai Neretva folyó völgyében van (Fodor 2015b).

Úgy gondolom tehát, hogy objektív irányba tereljem a párbeszédet a „Szerelmesek találkozása” kapcsán, az alábbiakban bemutatok néhány, az interneten könnyen fellelhető képet, amelyek alátámaszthatják az egyes motívumok általam javasolt értel-

mezését. Talán közelebb jutunk a festmény helyes értelmezéséhez még akkor is, ha az én meglátásaim helytelennek bizonyulnak.

KÉPANYAG

Al-Duna, Széchenyi út és a Széchenyi-emplék

A festmény a néző szempontjából nyugat-keleti tájolású, a vaskapui Duna folyásával egyirányú. Következésképp a bal oldalon levő részek északon (az akkori Magyarország, ma Románia), míg a jobb oldalon levők délen (Szerbia) találhatóak. A képen a szoros két oldalán levő hegyvidék körvonala sok mindenben hasonlóságot mutat az Al-Dunával, különösképpen a Kazán-szorossal (1-2. képek; számos további kép fellelhető az interneten, illetve több litográfia és különböző festőktől származó tájkép is jól ismert). A Széchenyi-empléktábla közvetlen környezetében az utat kőfal szegélyezi, az út kis kanyart vesz és kiszélesedik. Később a mellvédet kőkorlát váltja fel (lásd 3. kép). Ezek mind segítenek a „randevű” helyének pontos meghatározásában.

Mednyánszky távlati képe a Kazán-szorosról, a sziklabércsek a Csontváry-festményen is felismerhető alakzatokkal

A Kazán-szoros látképe korabeli képselapon. A Csontváry-kép szempontjából különösképpen feltűnő a szerbiai oldal szikláinak körvonala, és a magyarországi rész kúpszerű sziklaszállai

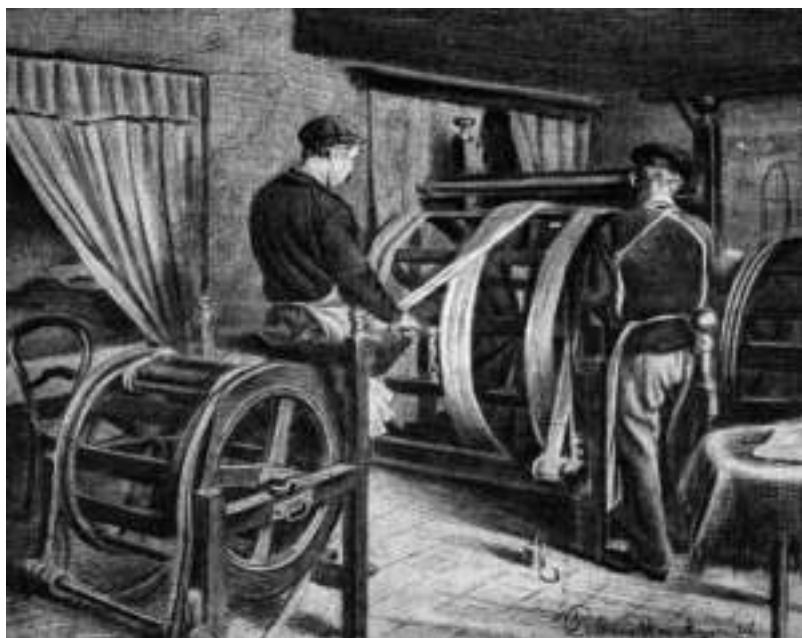
A Széchenyi-emléktábla. És az út, amelyet Széchenyi építtetett. A tábla előtt maga az út kiöblösödik, ez megfigyelhető a Csontváry-képen is. Ide helyezte Csontváry a kézfogó párt. Az utat kő mellvéd és támfal szegélyezi, távolabb viszont kőkerítés. A messzeségben az út fölött emelkedő sziklakupolák is láthatók Csontváry képén. A hely ma víz alatt van

A titokzatos kerék

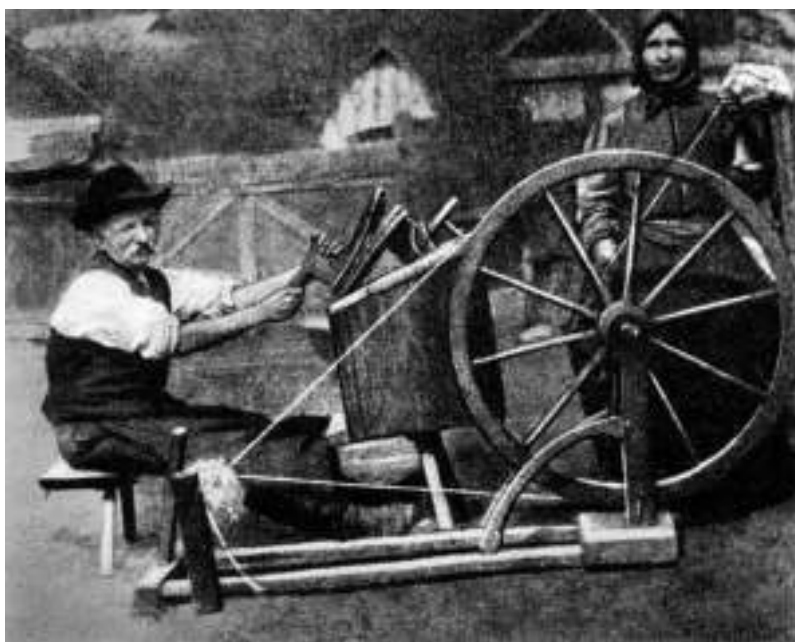
A találkozás helye és Széchenyi személye adja a megoldást a titokzatos kerékre. A kerék annak a gépnek a legfontosabb része, amely a selyemlepké gubójáról lefejt a selyemszálat, vagy magát a selyemfonalat gombolyítja. Mind kisiparosi, mind pedig nagyüzemi használatban ismert. Lehet, egyeseknek megnyugtatóbb lenne a kerékre valamiféle teozófikus kálacsakrárt ráerőltetni, de ez Csontváry filozófiájától idegen. Csontváry nem állatövekben élt, hanem igyekezett a Teremtő valóságát megfesteni. A selyemiparral Széchenyi és Csontváry neve is kapcsolatba hozható, mindketten fontosnak tartották a hazai selyemgyártás felvirágoztatását. A kerék tehát nem misztikus jelkép, hanem nagyon is valóságos utalás egy olyan eszközre, aminek alkalmazása előmozdítja a nemzet felemelkedését.

Nagyüzemi selyemkészítés a mai Kínában. A kép alján a selyemgubók, felül pedig a selyemgombolyító kerekek sora, a felgombolyított selyemmel

Francia selymekészítő műhely ábrázolása Csontváry idejéből. Jól látható az abroncs és az abroncsot összekötő küllők

Dunántúli fonálkészítő kispáros, Csontváry idejében készült felvétel

Eperfa selyemszövő hernyója és lepkéje

Az Eperfa selyemszövő (*Bombyx mori* Linnaeus, 1758) nevű faj a Selyemszövőfélék (Bombycidae) lepkecsaládot képviseli. Az Ázsiában honos *Bombyx* génusznak hét-nyolc faja ismert. Egyikük a vadon élő Mandarin selyemszövő (*B. mandarina* Moore, 1872), ami lehetséges, hogy házasított *B. mori* vadon élő rokona. A talán két-három évezrede is kultivált Eperfa selyemszövő természetes környezetben már nem képes megélni. Házasítása során röpképtelenné vált, a természetes környezetben fellépő élősködők és ragadozók elleni védekezésre pedig már semmiféle mechanizmusa nincs. Akárcsak a többi házasított faj esetében, az Eperfa selyemszövő ősi alakja is elveszett a folyamatos nemesítés labirintusában. Csontváry a *Bombyx mori* hernyót és a lepkét egyesítette a fehér puttó alakjában. Erre utal a hosszú fehér test, a szokatlan kerek fej és szemek, továbbá a kihegyezett fehér szárnyak. A puttó nem repül, nem lebeg könnyedén az éterben, hanem esetlenül kimászik a támfal mögül – akárcsak a hernyó, vagy a repülésre képtelen lepke.

Petéző nőstény Eperfa selyemszövő (Bombyx mori) felülnézetből. A lepke röpképtelen. Csontváry képének szempontjából figyelemre méltó a fehér test és a hegyes fehér szárny

Az Eperfa selyemszövő (Bombyx mori) utolsó vedlésű hernyója (balra), eperfa (Morus sp.) levelén. Ez készíti a selyemgubót, amiben elrejtőzve bábozódik. Jobb oldalon a hernyó kinagyított feji része, ami emlékeztet a Csontváry-képen a mellvéd mögül előmászó puttó arcára

Csontváry Kosztka Tivadar: Szerelmesek találkozósa

ZÁRSZÓ

Hangsúlyozom: erről a képről Csontvárytól nem tudunk semmit. Minden bizonnyal nem tartotta sikerült alkotásnak, ezért nem is állította ki, katalógusaiban nem szerepeltette. Többre tartotta a „Selmecbánya látképe”, a „Vihar a nagy Hortobágyon” vagy a „A Nagy Tarpatak völgye a Tátrában” című képeit. A „Szerelmesek találkozása” valószínűleg ezekkel egy időben készülhetett, amikor talán Csontváry előtt Magyarország legnagyobb tájai bemutatásának célja lebegett.

De lehet más magyarázat is, ami közelebb hoz a Molnos-Kieselbach-féle értelmezéshez. Az előbbi bekezdésben említett művekkel összehasonlítva viszonylag kis mérete azt sugallja, hogy nem reprezentatív tájképnek, hanem valami másnak készült: életprogramos szerelmes vallomás, kézfogói ajándék a titokzatos kékruhás hölgynek, Isadora Duncan-nak (lásd Végvári 2015). Mindezek fölött Széchenyi halhatatlan lelke lebeg. És lehet, a sors másképp alakult, mert a szerelem plátói volt, az ajándékozás valamiféle csalódás miatt meg nem valósulhatott, és a kép Csontvárynál maradt.

A képet körülvevő bizonytalanság miatt ezekre a kérdésekre soha nem kapjuk meg a biztos választ. Mégis, töprengeni felettük nem haszontalan időtöltés. Mert nem kizárt, ha újabb adatok bukkannak fel a kutatás során, és egyik-másik ma még hajmeresztőnek tűnő állítás világít rá a helyes értelmezéshez vezető útra.

HIVATKOZÁSOK

- Bálint Zsolt, 2009. Észrevételek és gondolatok Csontváry „pillangói” kapcsán. *Életünk* 2009(3): 62-69.
- Bálint Zsolt, 2011. A „Hídon átvonuló társaság” képzetei. *Életünk* 2010(11-12): 157-160.
- Bálint Zsolt, 2014. Csontváry randevúja. *A Szív* 2013-2014 (11-12): 113-114.
- Fodor Zoltán, 2015a. Csontváry a várban. *Buksz* 2015 (3-4): 216-228.
- Fodor Zoltán, 2015b. A rejtőzködő műértő I-II. (Gondolatok Molnos Péter Csontváry-albumáról; Gondolatok a Csontváry-életmű kapcsán). Medgyesbodzás, szerzői kiadás, 488 o. (1. kötet), 412 o. (2. kötet)
- Gulyás Gábor, 2015. *Csontváry*. Budapest: Várgondnokság, Nonprofit Kft, 208 o.
- Molnos Péter és Kieselbach Tamás, 2006. *Csontváry, szerelem*. Budapest: Kieselbach galéria, 26 o.
- Végvári Zsófia, 2015. <http://www.csontvary.com/csontvary-muzsaja-isadora-duncan>
- Végvári Zsófia, 2019. Csontváry Kosztka Tivadar dekódolt múzsája: Isadora Duncan és a kortárs táncművészet hatása a festő életművében. MuZsa (megjelenés alatt)